

A Zempléni-hegység és a Bodrog ártér erdeiben, valamint településeken kialakított odútelepek leggyakoribb madár- és kisemlős fajai

A gyakorlati természetvédelem évszázados múltra visszatekintő módja mesterséges odúk kihelyezésével segíteni az odúköltő madarak szaporodását, és megtelepedését olyan élőhelyeken, ahol az ember gazdasági tevékenysége nem teszi lehetővé természetes odvak képződését. Abaúj-Zemplén területén is számosan helyeztek ki kertjeikben az elmúlt évtizedekben mesterséges odúkat. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület 32. számú Zempléni Helyi Csoportja odútelepet is kialakított. 1996-ban a Kossuth Lajos Gimnázium és Szakközépiskola keretében vette kezdetét nagyobb számban mesterséges odúk készítése és odútelepek kialakítása. A program 2001-től az Abaúj-Zemplén Értékeiért Közhasznú Egyesület szervezésében zajlik. Az eltelt évek folyamán közel ezer mesterséges odú készült, amelyekből erdei és települési odútelepek kerültek kialakításra, valamint a készítő diákok, odúkat igénylő természetbarátok helyezték ki kertjeikben.

Az odútelepeken eddig 19 madár és kisemlős faj előfordulását figyeltük meg: széncinege (*Parus major*), kékcinege (*Parus caeruleus*), barátcinege (*Parus palustris*), fenyvescinege (*Parus ater*), örvös légykapó (*Ficedula albicollis*), csuszka (*Sitta eoropaea*), nagy fakopáncs (*Dendrocopos major*), nyaktekercs (*Jynx torquilla*), mezei veréb (*Passer montanus*), seregély (*Sturnus vulgaris*), mogyorós pele (*Muscardinus avellanarius*), erdei pele (*Dryomys nitedula*), nagy pele (*Glis glis*), barna hosszúfülű denevér (*Plecotus auritus*), nagyfülű denevér (*Myotis bechsteini*), szőröskarú denevér (*Nyctalus leisleri*), durvavitorlájú denevér (*Pipistrellus nathusi*), korai denevér (*Nyctalus noctula*), tavi denevér (*Myotis dasycneme*).

Széncinege

A leggyakoribb odúfoglaló. Bármely korú és összetételű erdőállományban megtelepszik. Kertekben is könnyen megtelepíthető. Fészket gyöker- vagy fűszál alapra mohából építi, amelynek csészéjét szőrrel és egyéb puha anyaggal béleli. Az első tojásokat (fehér alapon barnásan pettyezett) az időjárástól függően április elején vagy közepén rakja le. Június elején a populációk egy része másodszor is költ. A tojások száma 6–13. (Találtunk már 15 fiókat felnevelő fészket is.) Csak a tojó kotlik, ha elhagyja a fészket, a tojásokat betakarja. A fiókaetetés 20–22 napig tart. Tartósan az odúk 20–30 %-ában lehet költésére számítani. (Védett!)

Kék cinege

A cinege félék közül a második leggyakoribb odúfoglaló. Kertekben csak erdő közelében telepszik meg. Minden olyan élőhelyen költ, ahol a széncinege is megtalálható. Kevés gyöker- és

fűszál alapra sok mohából építi, szőrrel bélelt, 6–9 cm magas fészket. Az első tojásokat (szintén fehér alapon barnásan pettyezett) április elején, általában néhány nappal korábban rakja, mint a széncinege. A tojások száma 6–14. A fiókák 18–22 napig maradnak a fészkekben. A kék cinege legszívesebben a 26–28 mm átmérőjű bejárónyílással ellátott odút foglalja el. Rendszeresen az odúk 10–20 %-ában várható költése. (Védett!)

Barátcinege

Erdei élőhelyeken mindenfelé elterjedt, de egyedszáma jóval kisebb, mint az ugyanazon élőhelyen élő szén- vagy kék cinegée. Március végén–április elején építi mohából és szörből álló fészket. A tojó 7–11 tojásos fészkealját 14–16 napig üli. Ritkán telepszik meg mesterséges odúban költeni. Alkalmi, egy–egy költő pár, megtelepedésére lehet számítani. (Védett!)

Fenyves cinege

Fenyvesekben, fenyőkkel elegyes faállományokban számíthatunk alkalmi megtelepedésére. Az alacsonyan fekvő fészkelő helyeket kedveli. 10–12 cm vastag, erősen összetömött moharétegre építi a 4–5 cm széles és 3–4 cm mély fészkecsészelyét. A fészkecsésze anyaga szőr vagy finom növényi részek. Évente kétszer költ. A tojások száma első költéskor 8–10, másodköltéskor 6–8. A fiókák a kikeléstől számított 17–20. napon hagyják el a fészket. (Védett!)

Csuszka

Középkorú és idősebb állományok jellegzetes költő madara. Csak az egészen fiatal faállományú erdőben nem várható odúfoglalása. Erdő közeli kertekben, parkokban is költ. Jellegzetes szokásának köszönhetően – az odú bejáratát sárral kitapasztva saját méretére szűkíti – már az odú külső megfigyelésével azonosítható költése. Az odúköltő énekes madarak közül a legkorábban kezdi a fészkelést. Fészkeanyagként fakérget, háncsot és levelet hord össze. (Könnyen megkülönböztethető bármely más odúlakó fészkeanyagától.) Fészkealjja 6–9 tojásból áll. Fiókéi gyakran már május közepe előtt kiröpülnek. Egyszerű, de jellegzetes énekéről is könnyen azonosítható. Az odúk 5–10 %-ában várható költése. (Védett!)

Örvös légykapó

Világos, napsütötte nyiladékokkal (erdei utakkal), tisztásokkal tagolt középkorú és idős tölgyes, bükkös erdők gyakori odúköltő faja. A korábbi fajokkal szemben, amelyek állandó madaraink, az örvös légykapó költöző madár. Április közepén érkeznek költőhelyükre. A széncinegék legfőbb odúkonkurrensai. (Előfordul, hogy a már tojásain ülő széncinegét kiveri az odúból.) A tojó május első napjaiban építi fűszálakból, növényi rostokból álló fészket. A teljes fészkealj 5–7 halványkék színű tojásból áll. A tojó egyedül kotlik. A kotlás 12–14 napig tart. A fiókák 14 napig maradnak az odúban és mindkét szülő táplálja őket. A faj érdekessége, hogy a hímek egy része többnejű (poligám) és több költőhelyet véd.

Május közepén (május 13–18-a között) végzett ellenőrzések során, az adott tavasz időjárásától függően találtunk, csak tojásokat tartalmazó fészkealjkat, vagy tojásos és több napos fiókás

fészkaljakat egyaránt. Költésük eredményességéről, a várhatóan kirepülő fiókák számáról (az időjárástól függően) május végén, június elején végzett ellenőrzéssel szerezhethetünk pontos információkat. Egy újonnan kialakított odútelepen évről–évre nagyobb számban költ. Az első évben 10 % körül, 3–4 év elteltével akár 40 %-ban e faj egyedei foglalhatják el az odúkat. (Védett! Európai szinten veszélyeztetett!)

Nyaktekercs

Általánosan elterjedt, de az összefüggő erdőségeket nem kedveli. Gyümölcsösök jellegzetes madara, de kertekben is szívesen megtelepszik. Kedvelt fészkelő területei erdőszéli tölgyesek. Afrikai telelőhelyéről megérkezve (április közepétől már hallható egyszerű éneke) május második felétől kezdődik költése, ezért előfordul, hogy a már kotló mezei verebet vagy cinegét kilakoltatja az odúból. A többi harkályféléhez hasonlóan nem épít fészket. Az odú csupasz aljára rakja 7–12 hófehér színű tojását. Ha a kotló madarat megzavarják, jellegzetes sziszegéssel, fejcsavargatással igyekszik elriasztani a betolakodót. Táplálékának zömét a hangyák adják. Fiókait kizárólag ezek lárváival, bábjaival, illetve kifejlett egyedeivel eteti. Apró horgokkal ellátott nyelvhegye (ami szintén jellemző a harkályfélékre) segíti a hasadékokban, bolyokban élő táplálék összefogdosásában. Egy–egy pár alkalmi költésére lehet számítani. A telet Afrika trópusi tájain és Indiában tölti. (Védett!)

Nagy fakopáncs

Magyarországon általánosan elterjedt. Hegy- és síkvidékeink erdei élőhelyein költ. Ritkán foglal el mesterséges odút, de akkor annak nyílását megfelelő méretűre tágítja. Többnyire minden évben maga vés új odút. Odúfoglalását olyan fiatal erdőben tapasztaltuk, amelynek fáai még nem voltak kellően vastagok természetes odú véséséhez. Évente egyszer költ. Fehér tojásait az odú alján levő faforgácsra rakja. A fiókák kb. 20 napos korukban válnak röpképesé. Fatörzseken, vastagabb ágakon, ritkábban vékony gallyakon vagy a talajon keresi táplálékát. Télen rájár az etetőkre is és szívesen eszi a napraforgómagot. (Védett!)

Mezei veréb

Lakott területeken, ezek peremén, erdőszéleken, mezőgazdasági művelés alatt álló területek közelében fészkel. Fészkepítéshez falevelet, száraz fűszálat, szalmaszálat, tollat használ. (Csak a mezei veréb fészkében találhatunk más madártól származó tollat.) A mesterséges odút gyakran a bejárat fölötti részen is kitölti fészekanyagával, mintegy beboltozva fészket. Áprilistól augusztusig évente kétszer költ. Fészkalja 5–7 (világosbarna alapon sötétbarnán pettyezett) tojásból áll. Fiókait kizárólag állati eredetű táplálékkal eteti. Májustól augusztusig az öreg madarak is kizárólag rovar táplálékot fogyasztanak. Lakott területen kialakított odútelep esetében az odúk döntő többségét elfoglalhatja. 32 mm-es röpnnyílású odúból csak a nyaktekercs és a csuszka tudja kivenni. Zárt erdőben nem költ.

Seregély

A verébfajok után az egyik leggyakoribb fészkelőnk. A ligetes, rétekekkel váltakozó tájat kedveli. A zárt erdők belsejét kerüli, a szegélyeken viszont fészkel. Erdősávok, fasorok, facsoportok és kisebb-nagyobb települések, városok épületei kedvelt fészkelőhelyei. Április elején kezd fészket rakni, fiókái május 1. körül kelnek ki. Júniusban másodszor is költ.

Telepesen, de egyesével is költ. Az odú kiválasztásában igénytelen. A fészkek anyaga száraz fű, növényi szálak, falevelek, kevés szőr vagy toll. Némelykor a tojások az odú majdnem csupasz aljzatán vannak, más esetben jól megépített fészket készít. Tojásainak száma 3-7, legtöbbször 4-5. A kotlási idő 12-14 nap. A fiókák 18-20 napig maradnak a fészkekben.

Ősztől tavaszig főleg bogoyótáplálékon él. A talaj fölengedése után földben élő lárvákat, áttelelő bogarakat, csigákat eszik. Fészkelőterületén rovarokkal (cserebogarak, lőtücsök, hernyók és sok mezőgazdasági kártevő) táplálkozik. Fiókáinak pókokat, hernyókat és más lárvákat hord, a nagyobb fiókáknak gyümölcsöt is. Ellentmondásos táplálkozása (rovarirtás, ill. szőlőkárosítás) miatt az egyik legvitatottabb gazdasági jelentőségű madár. Állománya nagy része szeptemberben délebbre vonul. (Októberben az északabbról hozzánk érkező csapatai okozzák a szőlőkárokat.) Az odúköltő madarak közül e faj alkalmazkodott a legjobban az emberi környezethez. A legkülönbözőbb madárfajok énekét utánozva a természet egy részét csempészi vissza természeti környezetünktől elidegenedett modern világunkba. Adjuk meg számára is az esélyt, hogy vissza csalogasson minket a természetbe.

Nagy pele

A mesterséges odútelepeken leggyakrabban megtelepedő kisemlős. De erdő közelében találkozhatunk vele padlásokon, melléképületek zugaiban, ritkán látogatott pincékben is. Május második felétől, végétől, október végéig számíthatunk jelenlétére, és augusztus–szeptember folyamán szaporodására. A kölykök száma általában 4–6. Egy-egy példány téli álom alvására is igénybe vehet mesterséges odút. Testhossza 13–18 cm (plusz a dús szőrözött lompos fark hossza). Alapszíne mindig szürke. Sötéten szegett nagy gombszeme árulkodik éjszakai életmódjáról. Alapvetően növényi táplálékon él. Rovarokat és madárfiókákat csak elvétve fogyaszt. Nyáron és ősszel az odúk akár 50%-ában is megtelepedhet. (Védett!)

Mogyorós pele

Mindössze egér nagyságú. Mogyoró barna színe és dús szőrözött farka különbözteti meg a hasonló méretű rágcsálóktól. A gazdag aljnövényzetű erdőkben már áprilisban megjelenhet egy-egy odúban. (Erdőszéli kertekben is várható megtelepedése mesterséges odúban.) Az odú belsejében fűszálakból művészi gömb alakú fészket készít, melynek belsejét finomra rágott növényi részekkel béleli. Június, július és augusztus folyamán, két alkalommal, többnyire 3–5 kölyköt hoz a világra. Tápláléka elsősorban növényi, de rovarokat és azok lárváit is fogyasztja. Téli álom alvására is igénybe vesz mesterséges odút. Rendszeres, de kis számú odúban történő megtelepedésére lehet számítani. (Védett!)

Erdei pele

A legritkábban előkerülő hazai pele faj, de így is valószínű 1–2 példányának erdei odútelepen való megjelenése. Akácokban és tölgyekben kihelyezett odúból, fiatal és középkorú erdőből egyaránt előkerültek egyedei. Testmérete a mogyorós és nagy pele közötti. Színezete a Zempléni vörhenyesbarna. Feje két oldalán szemmagasságban a füléig fekete sáv húzódik. A nőstény évente egyszer, júniusban, 2–6 kölyköt ellik. Életmódja a legkevésbé ismert. (Védett!)

Denevérfajok: A Zempléni erdeiben szőröskarú, barna hosszúfülű és nagyfülű denevér egy-egy példányának alkalmi jelenlétére lehet számítani. A Bodrog árterén a durvavitorlájú, a korai vagy a tavi denevér több példánya is előkerülhet egy-egy odúból. Valamennyi denevérfajunk kizárólag rovarokkal táplálkozik. Az énekesmadarak számára készült mesterséges odúkat alkalmi szálláshelyként veszik igénybe, a nőstények utódnevelő közösségei részére nem ideálisak. Az odúk ilyen célú igénybevételét még nem tapasztaltuk. (Valamennyi denevérfaj védett!)

Javaslatok odútelep kialakítására, kezelésére

Mesterséges odútelepet bárhol kialakíthatunk, ahol fák, facsoportok találhatóak: kertekben, parkban, fasorban, erdősávban, erdőben. A legeredményesebben használható mesterséges fészekodú a 32 mm-es röpnnyílású „B” típusú odú, melynek nyílása legalább 25 cm-re legyen az odú aljától. (Javasolt alapterülete 12-15x12-15 cm.) A legváltozatosabb kihelyezéssel is eredményt érhetünk el. Alkalmas széncinege, csuszka, légykapó, nyaktekercs, mezei veréb részére. 45 mm-es röpnnyílású változatával seregély telepíthető. (Javasolt alapterülete 15-17x15-17 cm.)

Erdei, erdőszéli környezetben fontos az „A” típusú cinege odú telepítése. Röpnnyílása 26-27 mm, magassága az odú aljától legalább 18-20 cm. (Javasolt alapterülete 12x12 cm.) Az apróbb termetű

cinegefajok és légykapók megtelepítésére alkalmas. Lehetőleg szélvédett, árnyékos helyre, a

földtől
legalább 2
m
magasra
függesszük.

A
mesterséges
odúkat az
egyed-
élektől
függően
más-más
távolságra
célszerű
kihelyezni,
mivel
élektől
más-más
fajok
nagyobb
számú
megtelepedése

várható, és az egyes fajok különböző nagyságú revírt (költőterületet) védenek. Fiatal, teljesen zárt koronájú erdőben kb. 50 méterenként célszerű egy-egy odút kihelyezni. Idősebb, nyitottabb, ritkább lombosított erdőben célszerűbb kb. 30 méterenként telepíteni az odúkat. Az ellenőrzést megkönnyítendő célszerű az odúkat erdei út, jól követhető ösvény mentén elhelyezni. Lakott területen a fentieknél is sűrűbb kihelyezés célszerű, ha változatosabb fajösszetételt szeretnénk elérni. Az odúkat javasolt már ősszel kihelyezni, mivel így hosszabb idő áll a madarak rendelkezésére megtalálni őket és már a telelést is megkönnyíthetjük. Sose késő mesterséges odúkat telepíteni!

Valamennyi odúköltő madárfaj fiókáira jellemző, hogy elhagyva az odút, amelyben kikeltek, oda már nem térnek vissza. Ezért a kirepülésüket követően az odúban található fészekanyagot el kell távolítani. A költés során az odúban elszaporodnak az élősködők, amelyek megakadályozhatják, hogy ugyanaz vagy egy másik pár az adott odúban másodköltésbe kezdjen. Az évek folyamán az odúban felhalmozódó fészekanyag, a pelék, mókusok által behordott makk idővel megtöltve az odút, szintén alkalmatlanná teszi funkcióját ellátására.

Először márciusban ajánlott ellenőrizni és kitakarítani az odúkat. Áprilisban, a fészkepítés és tojásrakás ideje alatt kerülni kell az odúkat foglaló párok zavarását. A költések eredményességét május 10–15. és május–június fordulóján célszerű felmérni, egyúttal a lelakott fészkeket

kitakarítani. Augusztus–szeptember folyamán a kisemlősök lakják az odúkat, az ellenőrzés során e fajokkal lehet ismerkedni, odút takarítani.

A sérült, beázó odúkat ki kell javítani (vagy az erdőből eltávolítani), mivel az odúköltő madarak a víztől nem tudják megvédeni tojásaikat, fiókáikat, a beázás azok pusztulását okozza.

Az odúk egy részét rendszerint darazsak, poszméhek foglalják el. Mielőtt egy odú ellenőrzésébe kezdünk, győződjünk meg, hogy nem darazsak foglalták el!

Sok élményt és eredményes munkát kívánunk!

Felhasznált irodalom:

Magyarország madarai. Szerkesztette Haraszthy László

Természetkalauz: Emlősök. Dr. Josef Reichholf

Kállay György: Természetvédelmi berendezések

Madarak és madarászok. MME kiadvány

Schmidt Egon: Madárvédelem a ház körül

Megjelent az

**Abaúj-Zemplén Értékeiért Közhasznú Egyesület
kiadásában**

3980 Sátoraljaújhely, Dózsa Gy. u. 11.

Adószám: 18436312-1-05

Számlaszám: 55500029-15003391

azertke@t-online.hu

70-2625553

Írta és szerkesztette, a fényképeket készítette:
Géczi István